

KUHL EN VAN HASSELT,

EENE EPISODE IN HET NEDERLANDSCH-INDISCH NATUURONDERZOEK

DOOR

Dr. M. GRESHOFF.

I

Er is eene episode »KUHL en VAN HASSELT», die van groote betekenis geweest is voor het Indisch natuurkundig onderzoek, als het ware een mijlpaal vormend op den weg onzer koloniale ontwikkelingsgeschiedenis. Eene ietwat uitvoerige behandeling dier episode werd nog nimmer ondernomen en mocht m.i. toch niet achterwege blijven. Natuurvorschers, zooals KUHL en VAN HASSELT waren, zijn zeldzaam geweest in alle tijden. Hun levensgeschiedenis mag niet vergeten worden. En ligt niet het begin der 19e eeuw al ver van het huidig leven? Vreemd is ons die tijd geworden, die nog niet recht tot het gebied der geschiedenis behoort, maar toch nog veel minder tot het tegenwoordige te rekenen is. Boeken en journalen uit die dagen moeten met veel arbeid opgedolven worden. Het is dan ook een feit, dat slechts zeer weinigen iets naders weten van KUHL en VAN HASSELT. Die twee vroeg gestorven natuurvorschers hielden echter vele jaren lang in bijzondere mate mijne belangstelling gaande, in Indië zoowel als hier te lande. Geen moeite heb ik gespaard om hen en hun werk beter te leeren kennen. Ik heb hunne familiën opgespoord, de archieven doen openen en over hun jong leven alles verzameld, wat er na een eeuw nog te verzamelen viel. Die studie hield eenigszins verband met de geschiedenis van het »Natuurkundig Genootschap» in de stad Groningen, dat VAN HASSELT en KUHL onder zijne leden heeft geteld en

dat twee malen, in de jaren 1821 en 1823, hen ter eere tot eene plechtige vergadering samenkwam, toen de berichten van hun overlijden uit Indië waren aangekomen. De schrijver had het voorrecht op 17 Dec. 1901 over KUHLE en VAN HASSELT te mogen spreken in eene vergadering van datzelfde genootschap. De belangstelling, aan het daar gesproken woord ten deel gevallen, was eene opwekking te meer, om deze levensschetsen in wijderen kring te brengen. En is aldus reeds bij voorbaat eenigszins de plaats van beide natuuronderzoekers aangeduid in hun Nederlandsch milieu, zoo is het zeker, tot goed begrip van hetgeen volgen zal, voor den lezer nuttig, indien ook vooraf de episode KUHLE en VAN HASSELT gehecht wordt aan de geschiedenis van het Indisch natuuronderzoek in 't algemeen. Daartoe zij, in enkele groote trekken, die geschiedenis in herinnering gebracht.

Eerst sedert de tweede helft der 17e eeuw kon men gewagen van Nederlandsch-Indisch natuuronderzoek. Lang voor dien tijd hadden wel zij, die van de »verre en grouwelijke" reis naar Indië gelukkig in 't vaderland waren teruggekeerd, daar verhaald van de wonderen, die zij in 't Oosten gezien hadden, van de vreemdsoortige dieren en planten daar levende. Maar die verhalen, van hoe goede en nuchtere waarneming zij soms ook getuigden, konden toch moeielijk als wetenschap gelden. Vooral de kennismaking met het Indische plantenrijk bleef gewoonlijk eene zeer oppervlakkige en ging niet verder dan tot eene beschrijving der heerlijke vruchten, welke men aan die vreemde kusten vindt, iets wat bij onze brave zeevaarders, die vele maanden lang zich met den eentonigen scheepskost hadden moeten vergenoegen, niet onverklaarbaar is.

Omstreeks 1650 begon er orde en licht te komen op 't gebied der Nederlandsch-Indische natuurkennis. Want toen stond er onder de dienaren der Oost-Indische Compagnie een man op van zoo uitnemende bekwaamheid en van zoo wonderbaarlijke werkkraft, dat nu nog twee landen, Duitschland, zijn vaderland door geboorte, en Nederland, zijn vaderland door leven, beide als om strijd hem noemen, indien zij hunne grootste natuuronderzoekers gedenken. Het is G. RUMPHIUS, die omstreeks den jare 1628 in 't graafschap Solms geboren werd, zijne jeugd doorbracht en zijne opleiding genoot in de stad Hanau, al jong in dienst der onzen trad en eene halve eeuw lang, tot aan zijn dood te Ambon op 15 Juni 1702, de compagnie als koopman en magistraatspersoon trouw diende, terwijl hij in al die jaren niet

minder trouw de wetenschap gediend heeft, door met eene zeldzame juistheid en eene ongemeene opmerkingsgave, planten en dieren, land en volk te onderzoeken — zelfs nog nadat hem de harde slag getroffen had het gezichtsvermogen te verliezen door zijne te veelvuldige ontdekkingsstochten in de brandende zon.

Na RUMPHIUS, dus na 1700, ging bijna een eeuw lang onze kennis van de Indische natuur niet vooruit, doch achteruit. RUMPHIUS' graf op Amboina was in vergetelheid geraakt en zoo was het ook met zijne geschriften gegaan: *het Amboinsch kruidboek*, *de Amboinsche Rariteitskamer* en nog eenige andere. Eigenlijk was de tijd van het diepst verval onze kennis van Indië niet juist een eeuw na 1700, maar iets vroeger. In 1778 toch werd in Java's hoofdstad opgericht het »Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen'', eene vereeniging, die van den beginne af ernstige pogingen deed om haar naam eer aan te doen. Maar de tijden waren daarvoor niet gunstig. In den loop der 18de eeuw was de O. I. C., dus het Ned.-Indisch staatsbestuur van die dagen, steeds dieper gezonken en al een eind op weg naar een smadelijken ondergang. Toen die compagnie bloeide gevoelde zij soms nog wel lust zich beschermster der wetenschappen te toonen — altijd zoolang de wetenschap aan hare concurrenten geen voordeel kon verschaffen.

Allengs had de geldzucht in Nederland en in de koloniën alle betere gevoelens verstikt, en zoo was onze handel en wandel in Indië hoe langer hoe kleinzieliger geworden. Voerde Holland eenmaal een bezem in den mast, van 1750—1800 had men als symbool wel een trek-schuit kunnen kiezen, met een neepjeskapje in top: Batavia was gaan gelijken op een Hollandsch hofje, in plaats van op eene vrije koopstad en geheel Indië werd met angstvallige vrees voor de wereld gesloten gehouden. Voor natuuronderzoekers was men bang; ze liepen groot gevaar te vallen onder de strenge ordonnancie van 19 Dec. 1777, inhoudende dat zij, die zonder compagnie's verlof op Java reisden »voor vagebonden of landloopers zullen worden gehouden en van geen de minste privilegiën in den burgerstaat zullen jousseeren, doch veeleer, dat de officieren van justitie op hen ten strengste zouden vigileeren en zonder eenige conniventie zouden procederen''.¹

¹ Al wil men 't niet meer met dezelfde woorden zeggen, feitelijk is dit in Ned. Indië nog zoo, zelfs op het beschaafde Java, 't geen ons niet zelden onvriendelijke beoordeelingen in 't buitenland bezorgt van reizigers, die aan meer vrijheid gewend zijn.

Het is duidelijk, dat onder zulk een koloniaal regime de wetenschap niet bloeien wilde. Eerst omstreeks 1800 kwam er eenige verandering en kreeg Ned. Indië een zwakken weerschijs te zien van wat er toen aan den Europeeschen horizon lichtte. In 1802 kreeg het Bataviaasch Genootschap den kundigen natuuronderzoeker HORSFIELD tot zijne beschikking. De destijds ontwakende liefde tot natuurkennis, tot proefondervindelijk waarnemen, liet zich ook niet onbetuigd ten opzichte van het koloniaal onderzoek. Dáartoe werd vooral de stoot gegeven door de in zwang komende reizen om de wereld — geen reizen in tachtig dagen, maar echte, degelijke, langzame, natuurhistorische wereldomzeilingen, waarbij onderzoekingen aangaande land en volk op den voorgrond stonden en met grooten ernst werden verricht. Tot de algemeene natuurkennis, tot de eerste inventarisatie van vreemde werelddeelen en van onbekende zeeën, hebben die expeditiën, wier reisverhalen en wetenschappelijke uitgaven tot de schatten der bibliotheken behooren, zéér veel bijgedragen. Een der laatste is de beroemde Challenger-expeditie geweest, van 1872—76. Thans, in het tegenwoordig stadium onzer natuurkennis, moeten terecht de reizen om de aarde plaats maken voor detail-tochten, die een veel kleiner gebied dan het wereldrond willen doorzoeken, met de verfijnde hulpmiddelen welke de huidige wetenschap en techniek aan de hand doen. Ik behoef slechts den naam »Siboga-expeditie» te noemen, om een voor ons nationaal gevoel zeer streelend voorbeeld te geven eener dergelijke natuurhistorische scheepstocht *up to date*.

In het jaar 1800 dan, deed op hare reis om de wereld de Fransche korvet *Le Géographe* ook Ned. Indië aan en liet op Timor achter den natuuronderzoeker LESCHENAULT DE LA TOUR, die daar wegens ziekte de reis moest staken. Hij herstelde, trok aan den arbeid en zond allengs, niet alleen van 't eiland Timor doch later ook van Java, zeer rijke verzamelingen naturaliën, vooral zoologica, naar CUVIER te Parijs, terwijl hij ook een belangrijk herbarium bijeenbracht.

Ongetwijfeld heeft het feit, dat het Fransche museum op die wijze al vroeg in 't bezit kwam van allerlei zeldzame Nederlandsch-Indische zaken, die in hooge mate de belangstelling van de geleerde wereld gaande maakten, hier te lande tot navolging geprikkeld, en aanlei-

Zie o.a. het hoofdstuk *Prisoners of State at Boeroe Bodor*, in E. R. Scidmore's aardig reisverhaal uit den jare 1897, handelend over »the useless vexations of the Dutch *toeling-kaart* system."

ding gegeven om ook in Nederland een Rijks-Museum van Natuurlijke Historie op te richten, vooral bestemd voor Indische verzamelingen. Maar er was een veel krachtiger schok noodig dan zekere wetenschappelijke begeerlijkheid, om onze natie in 't begin der vorige eeuw te doen ontwaken uit de versuffing, waarin wij toen verkeerden.

Zulk een heilzamen schok kreeg het koloniale Nederland van de Engelschen, die ons in 1811 Java en onderhoorigheden eenvoudig afnamen. En, nu beschouwd, gelukkig; want toen vijf jaren later het erfdeel der vaderen weder in ons bezit kwam, was er verbazend veel ten goede veranderd. De O. I. C. was, eens voor altijd, opgeruimd, en een beter Nederland onder de tropen kon worden gegrondvest. Het is vooral de geniale Engelsche staatsman Sir STAMFORD RAFFLES geweest, die ons de grondbeginselen eener meer vrijzinnige koloniale regeering geleerd heeft. Daarbij toonde deze RAFFLES zich niet alleen een energiek bewindhebber en een verziend regeeringsman, hij was ook een vriend van wetenschap en een beschermer van natuuronderzoek. In de jaren van zijn bestuur is er op Java en Sumatra veel gewerkt door Engelsche naturalisten als HORSFIELD, ARNOLD, JACK e. a., die onder RAFFLES' hoede een belangrijke arbeid hebben tot stand gebracht, een arbeid, dien hij steunde en waaraan hij persoonlijk deel nam.

In ons vaderland was er in dien tijd een harde leerschool doorgemaakt en het Nederland van 1815 had het ernstig verlangen zich voor 't aanzien der geheele wereld de herkrege onafhankelijkheid waardig te toonen, ook door de bevordering van het natuurwetenschappelijk onderzoek der koloniën. De vrijzinnige bestuurswijze, door RAFFLES op Java ingevoerd, werd, aanvankelijk ten minste, gevolgd door den eersten gouverneur-generaal na Neerland's herstel, Baron VAN DER CAPELLEN, een verlicht en welwillend edelman, die echter niet energiek genoeg bleek, toen nijpend geldgebrek in Nederland en in Indië weer tot reactionnaire maatregelen aanzette. In de eerste jaren van zijn bewind evenwel, toen de regeering in 't moederland nog koloniale idealen koesterde en de Indische hemel helder was als nooit te voren, was Baron VAN DER CAPELLEN met groote opgewektheid werkzaam en volgde hij zijn illustren vijand en voorganger RAFFLES ook in diens wetenschappelijk maecenaat. In dien tijd valt de Indische missie van Prof. REINWARDT, in 1816; de stichting van den Buitenzorgschen plantentuin, in 1817; en ten slotte,

als niet minder belangrijke regeeringsdaad, de oprichting van de Natuurkundige Commissie voor Nederlandsch-Indië, in 1820.

Gedurende 30 jaren heeft de natuurkundige commissie bestaan, gevormd uit geleerden, die in 's lands dienst naar de koloniën werden gezonden en daar volgens een vast systeem exploreerden. Hare geschiedenis is in die jaren vrijwel de geschiedenis van ons Indisch natuuronderzoek geweest. Zeker, die commissie heeft niet aan alle verwachtingen voldaan; maar toch betreurt men nóg hare opheffing als men ziet, hoe weinig stelselmatig *thans* het onderzoek der buitenbezittingen geschiedt — indien zij al onderzocht worden, en hoe bitter weinig onze regeering zich *thans* daaraan laat gelegen liggen. De beide eerste leden nu dier commissie waren KUHLE en VAN HASSELT; en zoo zijn wij dus gekomen tot hen, wier levensloop ik wil beschrijven.

Toen het Groningsch Natuurkundig Genootschap in 't vorig jaar den gedenkdag van zijn 100-jarig bestaan mocht vieren, zijn de namen VAN HASSELT en KUHLE niet genoemd; doch zij moeten wel haast op de lippen van sommigen gezweefd hebben, toen daar dankbare hulde gebracht werd aan den man, die dat genootschap oprichtte, n.l. aan den hoogleeraar THEODORUS VAN SWINDEREN. Het is zijn naam, dien wij in dit opstel nog vaak zullen te noemen hebben; want wie van KUHLE en VAN HASSELT gewaagt, noemt ook hun beider leermeester, leidsman en vriend: VAN SWINDEREN.

Als jongeling van 16 jaar had de student VAN SWINDEREN op den avond van 28 Febr. 1801 een zestal kameraden in zijn ouderlijk huis te Groningen bijeengebracht, om samen natuurkundige proeven te nemen, met het verlangen, iets op te vangen van — misschien zelfs iets te mogen bijdragen tot — de proefondervindelijke natuur- en scheikunde, die toen vooral in Frankrijk in opkomst was en die ook hier te lande de belangstelling begon gaande te maken. Trouw zijn die Groningsche vrienden blijven bijeenkomen en later hebben zij door hun noesten arbeid getoond, dat hun jongelingsvuur geen stroovuur was.

Toen in 1822 de beoefenaars der natuurlijke historie behoefte gevoelden aan een eigen kring, gescheiden van de chemie en physica, was het andermaal VAN SWINDEREN, toen niet meer student doch sinds 1814 professor aan de hoogeschool, die hun leidsman was en daar ter stede de eerste natuurhistorische vereeniging oprichtte. Hij was de stichter van het Groningsche naturalienkabinet. In later jaren heeft hij zich

ook veel verdiensten verworven voor de verbetering van het lager onderwijs in de noordelijke provinciën. Dat alles ligt lang en ver achter ons, maar vergeten kan en mag het, althans in Groningen, niet wezen: te talrijk zijn daar in stad en land de bewijzen zijner nuttige werkzaamheid. Prof. R. S. TJADEN MODDERMAN heeft in zijne rede bij 't eeuwfeest van het Groningsch genootschap gesproken van VAN SWINDEREN, als »de steeds plannen beramende, de geestdriftige, de arbeidzame». Hij was het, die naar de mate zijner talenten het toen zoo geïsoleerde Groningen trachtte aan te sluiten bij het geestelijk wereldverkeer. De hier volgende levensgeschiedenissen van twee zijner uitnemendste leerlingen, VAN HASSELT en KUHLE, getuigen van de groote opwekkende en voortstuwende kracht, welke in die dagen van professor VAN SWINDEREN is uitgegaan.

JOHAN COENRAAD VAN HASSELT werd geboren te Doesburg op

DR. JOHAN COENRAAD VAN HASSELT.

26 Juni 1797.¹ De VAN HASSELT's zijn van een aloud Geldersch geslacht, dat eeuwen lang in den lande vertegenwoordigd is geweest door mannen, die zich in de magistratuur, in de letteren en in den krijgsveld dien hebben weten te onderscheiden. Slaat men VAN DER AA's *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (VIII. 1867) op, dan vindt men eene geheele rij VAN HASSELT's vermeld, te beginnen met een GERARDUS, die in 1183 als edelman FILIPS VAN VLAANDEREN vergezeld naar den Duitschen Keizer en een WILLEM, die veldoverste van ADOLF VAN GELRE was. In de 17e eeuw leefde o.a. een JOHAN VAN HASSELT,

directeur van den handel in Perzië. Uit de 18e eeuw zijn ons de namen van een groot aantal rechtsgelcerden en krijgsveldlieden uit deze familie bewaard gebleven, alle geboortig van Zutphen of Arnhem. Sommigen

¹ Een andere bron vermeldt als VAN HASSELT's geboortedag 24 Juni van dat jaar. Zijn vader was mr. BARTHOELD VAN HASSELT, geb. 1740. Deze was in 1789 Burgemeester

waren rechtsgeleerden en krijgslieden te gelijk, als C. J. G. C. VAN HASSELT, die zijn veel bewogen loopbaan in 1802 als auditeur-militair te Kaapstad begon. Naamgever van den natuuronderzoeker VAN HASSELT was de generaal JOHAN COENRAAD, van wien bij den slag van Friedland in 1807 getuigd werd: »qu'il entraînait les troupes par son exemple et son courage."

Ook in onze dagen is VAN HASSELT nog een welbekende en geachte familienaam. Der traditie getrouw, vinden wij hen vooral in de magistratuur, doch ontbreekt ook thans niet de militaire en de natuurwetenschappelijke »tak". Ik noem slechts AREND LUDOLF, te Groningen in 1848 geboren, oud-resident in Indië en in 1877 leider der expeditie naar Midden-Sumatra. Voorts is er nog een zéér bekende VAN HASSELT, in wien uitnemend wél militaire en wetenschappelijke neigingen zijn samengegaan, n.l. de dezer dagen (Sept 1902) overleden oud-generaal van den geneeskundigen dienst A. W. H. v. H., geëerd als militair geneesheer, bekend als dierkundige en niet het minst ook beroemd als schrijver van een voortreffelijk werk over vergifteleer.

Maar laten wij blijven bij onzen JOHAN COENRAAD, wiens kort leven aan den naam van zijn geslacht zoo grooten luister zou bijzetten. Uit zijne jeugd weten wij, dat de liefde tot de beoefening der natuurlijke historie in hem onmiskienbaar was en voorts, dat hij als een vlijtig en begaafd leerling van de latijnsche school zijner vaderstad gold. In den zomer van 1815 leerde hem daar, te Doesburg, de toen nog jeugdige prof. VAN SWINDEREN kennen: men mag wel aannemen, dat die kennismaking van invloed is geweest op de keuze van universiteit. 2 Januari 1816 verschijnt n.l. VAN HASSELT's

en na de Restanratie Vrederechter te Doesburg, waar hij in 1818 is overleden. Zijne moeder was vrouwe BERNARDINA ANTONIA RASCH, geb. 1767. Onze JOHAN COENRAAD was de oudste zoon uit het gezin van acht kinderen. Zijne beide broeders waren JOHAN LUDOLF, Kapitein ter zee bij de Ned. Marine, R. M. W., en Dr. BERNARD JOHAN ROBERT, Med. Doctor en Burgemeester van Naarden. Ik dank deze bijzonderheden aan een onderzoek, dat de heer C. J. GONNET, Rijks-archivaris in de provincie Noord-Holland, voor mij instelde. Andere gegevens mocht ik in Jan. 1900 ontvangen van twee familieleden van wijlen Dr. J. C. VAN HASSELT, n.l. den heer Mr. N. VAN HASSELT, Rechter in de Arrondissementsrechtbank te Groningen, en den heer Generaal-Majoor H. W. VAN HASSELT, Militie-commissaris te Zutphen. Van laatstgenoemden kreeg ik een nog onbekend portret van onzen natuuronderzoeker, het eenige dat er van hem bestaat, terwijl hij mij voor het Koloniaal Museum te Haarlem welwillend afstond eene schilderij van het grafmonument, te Buitenzorg voor KUHLE en VAN HASSELT opgericht. Naar die schilderij is de afbeelding in het tweede gedeelte dezer levensschets vervaardigd.

naam in het album der Groningsche hoogeschool, ingeschreven als student der geneeskunde. Niet zeldzaam *compromis* tusschen het ideale verlangen natuuronderzoeker te worden en de praktische keuze van een geldswaardig beroep. Vele natuuronderzoekers hebben datzelfde dualisme doorgemaakt — en zich later niet beklagd, indien zij hunnen zoölogischen, physiologischen of anthropologischen levensarbeid moesten aanvangen met de grondige studie van den *mensch* in gezonden en zieken staat, gelijk die het onderwerp der geneeskundige wetenschap uitmaakt.

Aangaande den Groningschen *medicinae studiosus* J. C. VAN HASSELT lezen wij de getuigenis, dat hij was »bescheiden, vriendelijk, openhartig, dienstvaardig jegens zijne makkers en bij allen bemind.» De in deze levensschets voorkomende afbeelding is eene copie van het eenige, wellicht niet zeer fraaie, portret dat er van hem bestaat. Gelukkig echter heeft prof. VAN SWINDEREN van hem een beter portret ontworpen, dat thans, na 80 jaren, nog altijd even schoon en duidelijk is, en het stempel der waarheid draagt:

»VAN HASSELT was vlug van bevatting, had een juist oordeel en een goed geheugen, een fijne smaak voor het schoone en verhevene. Hij had zintuigen, die hem geheel tot natuuronderzoeker vormden, een sterk lichaam, maar dat zich gemakkelijk naar alles buigen liet, weinige behoeften en een grenzelooze geestdrift voor zijne wetenschap. Ik weet den hoofdtrek van zijn karakter niet beter uit te drukken, dan door te zeggen: hij was geheel natuurlijk. Hij had een afkeer van alles wat stijf en gedwongen was. Het opvolgen van etiquettes was hem moeilijk, statievisites ontweek hij; de noodzakelijkheid van het in acht nemen van diplomatische vormen was hem onbegrijpelijk; in zijne kleeding was hij meestal beneden zijn stand en was er niet iets edels in zijn gelaat en in zijne houding geweest, uit zijne klederen te oordeelen zou men dikwijls den fatsoenlijken man in hem niet herkend hebben. Met valsche plichtplegingen liet hij zich niet in; wat hij zeide meende hij, hij was open en oprecht. Ofschoon hij in voorkomende gevallen wel eens wat phlegmatisch scheen, was hij zeer gevoelig en had hij een hooge mate van geestdrift voor alles, wat waar, goed en schoon is. In zijn omgang met anderen was hij minzaam en dienstvallig, voor genoten weldaden in zijn hart erkentelijk, schoon hij voor het uiterlijk wel eens verzuimde die dankbaarheid door herhaalde betuigingen te vertoonen. Hij had een hoog gevoel van de waarde der menschelijke natuur en eerbiedigde hare

rechten in den persoon van ieder mensch; en even afkeerig als hij was van de slaafsche onderdrukking der grooten, even minzaam behandelde hij allen, die onder hem gesteld waren. Voor zijne leermeesters gevoelde hij een onbegrensden eerbied. Voor zijn vrienden was hij een getrouwe vriend, minzaam, hartelijk, deelnemend, gewillig; voor zijne broeders en zusters was hij de beste broeder, die allen met dezelfde liefde omvatte, gelijk hij de lieveling van allen was; voor zijne moeder was hij alles, de steun, de hoop en de troost."

Ten opzichte dezer laatste zinsnede merk ik op, dat VAN HASSELT vroeg zijn vader verloor en de zorg voor zijne moeder hem steeds zeer na ter harte ging.

In het tweede jaar van VAN HASSELT's studentschap valt zijne kennismaking met KUHIL; en waar voortaan hun leven denzelfden weg zal gaan, willen wij nu ook KUHIL leeren kennen, om dan hun vereenigde loopbaan te volgen tot aan hun beider graf.

HEINRICH KUHIL werd op den 17en September 1797 geboren te Hanau aan den Main, die merkwaardige stad, half-Nederlandsch van oorsprong, die dankbaar de herinnering bewaart aan hare kloeke regentesse CATHARINA BELGICA, dochter van onzen Zwijger.

KUHIL's vader, een zeer ontwikkeld man, was daar voorzitter van het gerechtshof. Van zijne jonggestorven moeder weten wij, dat zij een ongemeen begaafde vrouw was.

HEINRICH, dat blijkt uit alle berichten zijner jeugd,¹ was met een bijzonder gunstigen aanleg begaafd, terwijl hij daarbij brandende was van ijver en weetlust. Hij had het geluk, dat zijne jongelingsjaren samenvielen

DR. HEINRICH KUHIL.

¹ Om nadere bijzonderheden over de familie KUHIL te weten, voornamelijk ook om te vernemen of in haar bezit wellicht nog papieren van Dr. HEINRICH waren,

met eene periode van intellectueelen bloei zijner vaderstad, en er in zijns vaders huis verschillende geleerden verkeerden, die vroegtijdig

veroorloofde ik mij in 1899 de tusschenkomst te vragen van den burgemeester der stad Hanau. Weinige dagen later ontving ik van dezen magistraat bericht, dat in die stad thans geen KUHLE'S meer woonachtig waren, doch deze nog wel in Frankfort aan den Main woonden en er bereids voor mij naar het Koenigliche Polizeipraesidium aldaar was geschreven om inlichtingen. Als bijlage van dit hoffelijk antwoord werd mij een staat, waaruit bleek, dat de laatste KUHLE van Hanau als Justizrath te Frankfort gestorven was in 1888; ook werden mij gezonden de juiste gegevens betreffende diens erfgenamen. In Frankfort verloochende zich evenmin de prachtige organisatie van den Duitschen staatsdienst; want weldra was ik in het bezit gesteld van excerpten uit alle archieven en kerkregisters en hadden de Frankfortsche autoriteiten bovendien nog de welwillendheid gehad, mij in relatie te brengen met den heer Pfarrer P. J. COLLISCHONN, die door huwelijk met de dochter van bedoelden Justizrath verwant was met de familie KUHLE. Deze stelde mij een aantal gegevens, Dr. HEINRICH KUHLE betreffende, in handen en heeft met de meeste vriendelijkheid nagespeurd, wat nog aan herinneringen van hem in de familie voortleefde. Hem dank ik ook de leen der koperen plaat, waarnaar destijds het nu zeer zeldzaam geworden portret van KUHLE gedrukt is, zoodat ik in staat was in het atelier der heeren KLEINMANN en Co. te Haarlem opnieuw eenige afdrukken dier fraaie kopergravure te doen vervaardigen.

Uit den mij overgelegden stamboom der familie KUHLE zij hier alleen vermeld, dat deze in de 16e eeuw te Marburg a. d. Lahn gevestigd was en verwant is aan de ROYER'S en BEHAGEL'S, vluchtelingen om geloofswil uit Frankrijk en de Nederlanden. KUHLE'S vader, JOHANN HEINRICH, werd geboren te Marburg 1757 en stierf te Hanau 1830. Hij was gehuwd met MARIA JUDITH WALTER, (geboren te Hanau 1770 en aldaar overleden 1810), dochter van F. W. WALTER, burgemeester van de Nederlandsche kolonie Hanau-Neustadt, en van J. P. DE GUIFFARDIÈRE, die uit eene bekende familie van adellijke Normandische refugiés stamde. De natuuronderzoeker was de 2de van een 9-tal telgen, 6 zonen en 3 dochters; toen Dr. HEINRICH jong stierf, waren reeds twee kinderen op volwassen leeftijd overleden.

Ik laat uit een brief van Ds. COLLISCHONN nog eenige bijzonderheden volgen:

»Die Mutter starb früh, als das älteste von ihren Kindern 15 Jahre, das jüngste wenig über 1½ Jahre alt waren. Der Vater, dem grosse Treue und Sorgfalt gegen seine Kinder nachgerühmt wird, war doch zu sehr von seinem Amte in Anspruch genommen, als dass er nicht einem grossen Theil der Erziehung seiner Kinder fremder Hand hätte überlassen müssen. Das Leben der Kinder scheint ein, bei aller Zucht, die der Vater übte, doch nicht in ängstliche Schranken eingeschlossenes gewesen zu sein; sie sollen in den Ecken des grossen Rathhauses, in dem der Vater wohnte, wo es den Hof umschloss, Bretter von einem zu dem anderen Fenster hinausgelegt, und sich dann das Vergnügen gemacht haben, auf diesen Brettern in schwindelnder Höhe aus und ein zu spazieren. Lange Zeit hat der Naturforscher, wenn er es überhaupt gethan hat, an diesen Waghalsigkeiten nicht theil genommen; er scheint vielmehr seine Brüder in sein früh erwachtes und kräftig entwickeltes Interesse für die Natur hineingezogen zu haben, wenigstens haben die Brüder später reichlich zu seinen Sammlungen beigetragen. Ueberhaupt ist wohl in der Familie auch ein reges geistiges Leben gewesen: der Vater, der in der Stadt hohes Ansehen genoss und bei der Bürgerschaft sehr geliebt war, hat

zijne talenten opmerkten en ze met zorg hebben ontwikkeld. Onder die leermeesters zijn vooral te noemen de arts J. P. A. LEISLER, die te Hanau een ruilkantoor voor naturaliën had gevestigd, de ornitholoog B. MEYER, de botanicus K. F. VON GAERTNER en de mineraloog K. C. VON LEONHARD — alle in hun vak uitnemende geleerden, wier namen ook nu nog bij de beoefenaars der natuurwetenschap wél bekend zijn. Zij waren de stichters der »Wetterauische Gesellschaft für die gesammte Naturkunde», van welke eenmaal GOETHE getuigde: »sie habe der Stadt Hanau einen vortheilhaften und bewährten Ruf in naturgeschichtlicher Hinsicht verschafft.»

Onder zoo kundige leiding ontplooiden zich de talenten van den jongen HEINRICH op de schoonste wijze en hij was reeds als knaap in eene voor zijne jaren voorbeeldelooze mate vertrouwd met al de voortbrengselen der natuur in den omtrek zijner woonplaats, de Wetterau, de schoone en vruchtbare dalen van Main en Kinzig. Eer hij het gymnasium van Hanau — dezelfde school, die eens ook een RUMPHIUS anders hare leerlingen heeft geteld — had doorloopen, had hij met GAERTNER reeds de geheele Wetterauer flora doorzocht, van LEONHARD de geologie en mineralogie geleerd, en vooral ook, met MEYER en meer nog met LEISLER, die zich wel het allermeeft aan den begaafden jongeling liet gelegen liggen, de dierkunde in haren vollen omvang practisch beoefend, zoodat hij niet alleen een knap conservator was, maar ook elk inheemsch dier kende en bereids als gymnasiast eenige nieuwe soorten ontdekte. Zijn eerste zoölogische arbeid, over Duitsche chiroptera, verscheen in de *Wetterauer Annalen*, Bd. IV.

Dr. LEISLER kwam te overlijden op 8 December 1813, dus toen HEINRICH 16 jaar was, en nu deed zich het in de geschiedenis der natuurlijke historie zeker uiterst zeldzame feit voor, dat deze de wetenschappelijke nalatenschap van zijn leermeester volkomen kon

wohl manchen bedeutenden Mann in seinem Hause gesehen. Die Mutter war künstlerisch begabt, es existiren von ihrer Hand gefertigte Aquarellen, die für die Familie werthvolle Andenken sind. Diese künstlerische Veranlagung haben die Söhne geërbt. Eine grosse Veränderung hat der Tod des hochbegabten Dr. HEINRICH KUHLE im Leben der Familie hervorgerufen: Freudigkeit und Kraft des überlebenden Vaters waren mit dem Hinscheiden dieses Sohnes für immer gebrochen.»

Ik zag bij mijn bezoek aan Hanau in het »Geschichtsverein», onder vele herinneringen aan Hanau's wetenschappelijken bloeitijd omstreeks 1800, ook een portret van J. H. KUHLE, op steen geteekend door W. KUHLE (een broeder van den natuuronderzoeker). Ook van KUHLE's leermeester, Dr. J. P. A. LEISLER, wordt een portret bewaard, voorzien van zijne spreuk: melius est servare unum civem, quam hostes mille occidere.

aanvaardden, voortging met het naturalien-ruilkantoor en, haast nog als kind, met de voornaamste geleerden van Europa in briefwisseling trad. In die dagen schreef KUHLE aan zijn vriend BOLE, die hem later opvolgde als lid der natuurkundige commissie in Nederlandsch-Indië, en die ook in Buitenzorg begraven ligt († 4 Sept. 1827), de volgende merkwaardige regelen:

»Wat er nog van mij worden zal, weet ik niet. De natuurlijke historie is mijn leven en mijne zaligheid en ik wil daarom een stand kiezen, in welken ik mij met deze zooveel mogelijk kan bezig houden. De rechtsgeleerdheid wil mij volstrekt niet in het hoofd, en ik geloof daarom het best te doen met de geneeskunde tot mijn hoofdvak te kiezen, wanneer er zich niet schielijk een gunstiger uitzicht opent, dat ik mij geheel en uitsluitend aan de natuurlijke historie kan wijden. Als arts kan ik de geheele wereld doorkomen en als ik dan mijne studiën volbracht heb, zal ik trachten natuur-historische reizen te doen, bij voorbeeld naar Amerika, of werwaarts mij anders het lot voeren zal.»

Hoewel zijn vader hem liever de juridische studiën had zien kiezen, was ten slotte beslist, dat KUHLE in Sept. 1816 te Heidelberg geneeskunst zou gaan studeeren, — toen er eene schijnbaar kleine omstandigheid tusschen beide kwam, die aan KUHLE's leven een geheel andere richting heeft gegeven en hem naar Gruno's stad, in plaats van naar de boorden der Neckar, leidde.

In de zomervacantie van 1816 maakte n.l. prof. VAN SWINDEREN met twee Groningsche collega's eene voetreis door Duitschland en kwam hij op die reis ook te Hanau,¹ dat toenmaals voor natuuronderzoekers een zeer bekend oord was: van het Mainland, van Hanau en Frankfort ging in die dagen een wetenschappelijk *réveil* uit. Natuurlijk kwam VAN SWINDEREN nu in kennis met HEINRICH KUHLE, van wien hij al van meer dan een zijde veel goeds vernomen had.

»Wij werden spoedig vrienden,» schrijft VAN SWINDEREN, »en ik verliet hem den geheelen dag van ons verblijf te Hanau niet weder. Met eene bijzondere belangstelling hoorde hij, dat mijne woonplaats slechts vier of vijf uren van de zee gelegen was en al spoedig gaf hij mij zijn groot verlangen te kennen om deze eens te

¹ Zie voor Hanau in KUHLE's tijd o. a. een merkwaardig boek in onze taal, n.l. *Wandelingen en kleine reizen in den omtrek van Hanau, Frankfort en andere voorname gedeelten van Duitschland*, door H. POTTER, Predikant bij de Gereformeerde Nederlandsche Gemeente te Hanau. (Litg. te Amsterdam, bij A. B. Saakes, 1811.)

zien, en daarin of daarbij onderzoekingen te doen; zoodat ik hem voorstelde, dat hij in de Paaschvacantie van het volgende jaar eenige dagen bij mij te Groningen zoude komen, als wanneer ik met hem naar de zee reizen en hem gelegenheid zoude verschaffen, om het eiland Rottum en een of meer onzer andere eilanden te bezoeken. Dit voorstel nam hij terstond met dankbaarheid aan en zoo namen wij afscheid van elkander tot Paschen van het volgende jaar, en ik vertrok met mijne reisgenooten naar Frankfort. Onderweg sprak ik met dezen over geene andere onderwerpen, dan over den buitengewonen jongeling, dien ik te Hanau had leeren kennen; en al spoedig kwam de wensch in mij op: »kon ik eens zulk een amanuensis krijgen!»

»Dit denkbeeld vervulde weldra mijn geheele ziel en toen ik den volgenden dag te Offenbach ook dáár al wederom tot lof van KUHLE hoorde spreken, nam ik aanstonds het voornemen op, nog eenmaal naar Hanau terug te keeren en te beproeven, of ik hem niet zou kunnen bewegen om terstond met mij naar Groningen te gaan. De daarop volgende dag werd tot deze tweede reis naar Hanau bestemd; en die dag was nog niet aan den hemel, of ik was reeds weder op weg naar zijne woonplaats. Waarlijk, wat kon men van zulk een jongeling, met zulke talenten, door zulke leermeesters onderwezen en die daarbij zoo belangrijke betrekkingen had door geheel Europa, niet verwachten en hopen. Ik begreep, dat ik nu, door KUHLE in de gelegenheid te stellen geheel voor de natuurlijke historie te leven, mijne wetenschap een dienst kon doen, zooals ik wellicht haar geene weer zou kunnen bewijzen! Vervuld met deze denkbeelden kwam ik hem vragen of hij niet zou kunnen besluiten, om, in plaats van te Heidelberg, te Groningen te studeeren en dan tevens mijn assistent te zijn bij het zoölogisch kabinet, als wanneer ik hem zoodanige voordeelen aan bood, dat hij zijne studiën hier onbekrompen kon voortzetten.»

Volgens de overlevering is VAN SWINDEREN in later jaren een ongemeen deftig en »suffisant» professor geworden; maar in dezen brief toont hij zich echter nog een hupsch man van zoo beminnelijke bescheidenheid, dat wij die latere metamorphose dan wel mogen toeschrijven aan de langdurige vervulling van het hoogleeraarsambt, dat in Nederland veel vaker dan elders tot zekere ongenaakbare schoolsche grootheid schijnt te moeten leiden.

Het laat zich hooren, dat KUHLE met gretigheid het gulle aanbod

aannam, dat hem op prachtige wijze in staat stelde zijne lievelings-studiën geheel te volgen, zonder daarbij al te veel van zijns vaders beperkte geldmiddelen te eischen. In September 1816 kwam hij naar Groningen, waar prof. VAN SWINDEREN hem direct in kennis bracht met VAN HASSELT, die in de medicijnen studeerde, doch al zijne lust in natuurlijke historie behouden had, en in KUHLE eene »verwandte Seele» en weldra zijn uitnemenden vriend vond. Trouwens overal waar deze jonge Duitscher zich hier vertoonde, in de kringen zijner medestudenten zoowel als bij de professoren, maakte hij zich vrienden door zijn beschaafden aard en door zijn eenvoud, die te meer aantrok, omdat hij bewijzen gaf van werkelijk ongemeene kennis. Deze bleek ook bij een bezoek door KUHLE gebracht aan eenige toenmaals toon aangevende geleerden in Holland: aan prof. S. J. BRUGMANS te Leiden, N. C. DE FREMERY te Utrecht, M. VAN MARUM te Haarlem en vooral ook aan C. J. TEMMINCK, die KUHLE eenige dagen op zijn buiten te Lisse logeerde en hem al zijne zoölogische vondsten uitlegde. Prof. VAN SWINDEREN heeft later, gelijk van VAN HASSELT, ook van KUHLE, onder den eersten indruk van het ontijdig verlies zijns geliefden leerlings, eene karakterschets gegeven, waaraan het volgende ontleend is. Men vindt deze beide portretbeschrijvingen in den Almanak der Akademie van Groningen over de jaren 1823 en 1825. Zij zijn destijds ook afzonderlijk uitgegeven bij J. OOMKENS aldaar, en vormen de belangrijkste bijdrage tot de kennis van KUHLE en VAN HASSELT:

»Nederigheid, bescheidenheid, inschikkelijkheid en dankbaarheid waren de hoofdtrekken van zijn karakter en het was deze zijn bescheiden aard, die hem overal den toegang tot alle verzamelingen en bij alle geleerden zoo gemakkelijk maakte, die deze laatsten allen zulk een zeldzaam belang deden stellen in de vriendschap van dezen in het geheel geen vertooning makenden jongen man. Altijd bleef hij dezelfde, een zekere kinderlijke natuurlijkheid en eenvoudigheid waren hem als aangeboren, en de hoogmoedige zelfs werd deemoedig, als hij daar den jongeling voor zich zag, die zoo veel geest en zoo veel kundigheden bezat en bij dat alles zoo nederig bleef, ja zelfs tot verlegens worden toe beschaamd was, als hem eenige bijzondere eer wedervoer.

»Vlugheid van bevattings, orde in de rangschikking en getrouwheid in het bewaren zijner denkbeelden, waren de kenmerken van zijne verstandelijke vermogens. En stond hem zoo zijn geest ten dienst,

ook zijne mechanische talenten waren voor zijn stand als natuuronderzoeker niet minder berekend: zijne handen konden alles maken wat zijn wil verlangde. Hij teekende juist en fraai, zette heerlijk op, ontleedde voortreffelijk. Met deze kostbare eigenschappen vereenigde KUHIL een onnavolgbare vlijt: verandering van werk was zijn eenige uitspanning. Alles wat zijn hand vond om te doen, dat deed hij in de kracht des woords met *alle* macht. Voor zijne wetenschap had hij eene liefde en een geestdrift, waarvoor alles bij hem wijken moest. Ach, ware deze laatste wat meer getemperd geweest door het gevoel van gebrek aan alvermogen des lichaams.

»In gezelschap was KUHIL de vroolijkheid en opgeruimdheid zelve, wiens omgang overal en door allen gezocht werd en waarlijk, wie zou den altijd tevreden, hartelijken, deelnemenden, over elk anderen toegevend en alleen over zich zelve onvoorwaardelijk gestreng oordeelenden jongeling niet gaarne in zijn gezelschap gehad hebben?»

KUHIL vond te Groningen alles, wat zijn hart begeerde. In het nieuw gestichte museum, waar ook zijn kamer was, kon hij verzamelen en onderzoeken naar hartelust, steeds trouw geholpen door prof. VAN SWINDEREN, die zijn enthousiasme deelde. Reizen werden ondernomen, om de rijke kabinetten van Holland te leeren kennen en talrijke uitstapjes naar de zeekust gedaan, waarbij KUHIL volop genoot van eene hem tot toen onbekende fauna en flora. In de Pinkstervacantie had de reeds te Hanau beloofde tocht naar het eiland Rottum plaats, een tocht, die tal van belangrijke vondsten opleverde. KUHIL werkte samen met VAN HASSELT, die hem de physiologie, en wien hij zijne practische kennis der dierkunde leerde. In 1817 schreef de Groningsche philosophische faculteit een prijsvraag uit »over de geleidelijke overgangen in de klasse der zoogdieren.” Dit bekoorlijk onderwerp, dat als prijsvraag ook nu nog elk jeugdig zoöloog zou aantrekken, was voor VAN HASSELT en KUHIL als geknipt en beiden zetten zich, in edelen wedijver, doch zonder allen naijver, aan den arbeid. In de *Annales Academiae Groninganae* 1816—17 zijn hunne beantwoordingen dezer prijsvraag opgenomen; zij werden naar de toenmalige gewoonte in de latijnsche taal geschreven. Aan KUHIL viel de gouden medaille, aan VAN HASSELT de zilveren ten deel en het Natuurkundig Genootschap bood, naar aanleiding dezer tweevoudige bekroning, beiden het eerelidmaatschap aan. Den volgenden winter gingen van HASSELT en KUHIL samen ontleedkundige onderwerpen zelfstandig ter hand nemen: de resultaten dezer gemeenschappelijke

studiën zijn in 1820 te Frankfort a. d. M. verschenen als *Beiträge zur vergleichenden Anatomie*, von Dr. H. KUHLE und Dr. J. C. VAN HASSELT.

Niet alleen in hun arbeid, ook in hun verpoozing waren KUHLE en VAN HASSELT als vrienden trouw vereenigd. Later, op Java, zullen zij, 's avonds in de eenzaamheid der tropische wouden, zeker vaak herdacht hebben eene voetreis, in de vacantie van 1818 tezamen naar Duitschland ondernomen, naar Bremen, waar de botanicus TREVIRANUS hen in stad en omgeving rondleidde, naar Berlijn, waar de anatoom RUDOLPHI en de zoöloog LICHTENSTEIN hun de schatten van hun museum toonden en de beide vrienden ook in hun huiselijken kring ontvingen, naar Halle en Leipzig, en toen naar het liefelijke Jena, waar de groote natuurphilosoof LORENZ OKEN hen boeide, OKEN, die als »Jenenser Profet» de voorganger van onzen ERNST HAECKEL was. Ten slotte was de reis naar Hanau gegaan, daar KUHLE zich niet het genoeg onzeggen wilde zijn vriend VAN HASSELT ook in zijne vaderstad en in zijn ouderlijk huis binnen te leiden, om daarna nog naar Heidelberg te trekken, waar KUHLE's leermeester VON LEONHARD professor in de mineralogie geworden was en hij nog een ander goed vriend vond in den hoogleeraar TIEDEMANN, (BOIE was toen diens assistent), die voor KUHLE en VAN HASSELT eenige weken in zijn laboratorium een leerzaam »privatissimum» hield over de anatomie der ongewervelde dieren.

Verrijkt in kundigheden, keerden KUHLE en VAN HASSELT met een kostelijken schat van herinneringen in Groningen terug, VAN HASSELT om nu ijverig zijne medische studiën te hervatten, KUHLE naar zijn werk in 't museum. Een der daar door hem verrichte bezigheden was de determinatie, niet alleen van de voorwerpen van het Groningsch kabinet, dat onder VAN SWINDEREN van dag tot dag in beteekenis toenam, doch ook van enkele oudere zoölogische plaatwerken, die KUHLE bij iedere afbeelding voorzag van den juiste naam, naar den toenmaligen stand der wetenschap. Het bewerken van een dergelijke »clavis» of »index» eischt in vele gevallen een niet gering systematisch talent en veel kritische gave, — terwijl men bovendien moeilijk dieren in afbeelding kan herkennen, die men niet op een of andere wijze al vroeger goed in 't geheugen geprint heeft. Zoo determineerde KUHLE alle amphibiën in den Thesaurus van SEBA en de vogels in het groote gekleurde plaatwerk van BUFFON en DAUBENTON. Laatstgenoemde index, aanvankelijk slechts voor 't gebruik in het Groningsch museum bestemd, is in 1820 bij J. OOMKENS in druk uitgegeven, onder

den titel »*Buffoni et Daubentoni Figurarum avium coloratarum nomina systematica*». Behalve de latijnsche namen gaf KUHLE in deze lijst nog met een enkel woord de waarde der afbeeldingen aan en of de vogels in hun voorjaars- of najaarskleed zijn geteekend.

KUHLE's studiën op zoölogisch, bepaaldelijk ook op ornithologisch gebied hadden hem, in Nederland zijnde, al ras gevoerd tot den grooten dierkenner van die dagen, Prof. C. J. TEMMINCK, toen nog te Amsterdam woonachtig, later directeur van het door hem gestichte Rijks-Museum van Natuurlijke Historie te Leiden: een kundig en energiek man, die onbeperkt gezag voerde. Of het op zijn voorslag was is mij niet bekend, doch zeker was het geschied met zijne hooge goedkeuring en op de warme aanbeveling van VAN SWINDEREN, dat KUHLE te Groningen op zekeren dag een gewichtigen brief ontving van Z. E. den Minister van het onderwijs, de nationale nijverheid en de koloniën, waarin de minister hem schreef: »dat de gunstige rapporten, welke aan den Koning gedaan waren, nopens zijne reeds verkregene kundigheden in verschillende vakken van natuurlijke historie, zijne zucht voor die wetenschap, en zijne overige geschiktheid, om, ter uitbreiding van deze, in een ruimeren werkkring geplaatst te worden, Hoogstdenzelfen het oog op hem hadden doen slaan, als iemand, die met vrucht ééne of meer koloniën van den staat zou kunnen bereizen, ten einde de als nog ongekende schatten, welke de natuur aldaar zoo ruimschoots oplevert, aan de geleerden van het moederland en van Europa te doen kennen. Dat Z. E. intusschen, overtuigd van het belang, om vooraf met den omvang en de hoogte der wetenschap in Europa bekend te zijn, aan Zijne Majesteit voorgelagen had, hem in de gelegenheid te stellen tot het doen eener reize naar Londen en Parijs, ter bezichtiging van de zoo rijke verzamelingen aldaar, en dat het den Koning behaagd had, dezen voorslag gunstig toe te staan en daartoe ter beschikking van Z. E. te stellen zoodanige som, als berekend was dat voor zulk eene reis zou benoodigd zijn.»

- Dergelijke ministeriële brieven waren toen niet talrijker dan zij tegenwoordig zijn. »De tijding trof mij als een electrische schok», schrijft KUHLE aan VAN SWINDEREN, »en ik wist van vreugde nauwelijks wat ik doen zou. U en TEMMINCK heb ik daarbij veel te danken, en ik wil het zeker nooit vergeten, hoeveel ik U schuldig ben. Het was wel te voren mijn vast voornemen geheel voor mijne studie te leven, doch met hoeveel zwaarigheden zou ik hebben moeten kampen

als ik niet het geluk had gehad met U kennis te maken. Mijn verblijf te Groningen was mij zeer aangenaam en nooit zal ik de schoone dagen vergeten, in welke ik mij dáár begon te ontwikkelen."

Niet minder verheugd was de goede professor VAN SWINDEREN om zijnentwil, hoeveel leed het hem ook doen moest den genialen KUHLE uit zijne dagelijksche omgeving te missen en voor zijn museum te verliezen.

In April 1819 vertrok KUHLE, in gezelschap van TEMMINCK en LICHTENSTEIN, naar Londen, om daar de collecties der musea te bestudeeren en zich tot zijne Indische reis voor te bereiden — hij vond er de vriendelijkste ontvangst: blijkbaar was KUHLE, die reeds eenige monographiën geschreven had en bereids lid was van de Academia Leopoldina, geen vreemdeling voor de Engelsche geleerden en werd hij beschouwd als iemand van de toekomst, a coming man. Het Britsch museum en de andere Londensche verzamelingen, bepaaldelijk die van BANKS en van de Linnaean Society, leverden prachtige stof voor KUHLE's studiën; voorts verzuimde hij niet den botanicus AITON te bezoeken, die directeur was van den toen reeds vermaarden Kew Garden, terwijl hij te Londen ook den beroemden DECANDOLLE aantrof, die bezig was met herbarium-studiën te maken voor zijn Prodrornus. Na een halfjarig verblijf in Engeland zien wij KUHLE in Aug. 1819 weder te Groningen, en genoot hij op den 6den van die maand de voor een student zeker ongewone eer zonder eenig examen tot doctor te worden verheven. »Dat had ik mij toch niet voorgesteld, schreef KUHLE naar aanleiding dier onderscheiding, »dat ik ooit *ein betiteltcs Geschöpf* zou worden!" In die dagen werd met zijn vriend VAN HASSELT het plan opgemaakt samen naar Parijs te gaan, KUHLE om de hem gegeven ministerieele opdracht verder uit te voeren, VAN HASSELT om de klinieken en de hospitalen der Fransche hoofdstad te bezoeken: dat ook VAN HASSELT deel zou nemen aan de Indische reis stond toen nog niet vast, ofschoon ongetwijfeld het verlangen wel in zijn binnenste zal opgekomen zijn. Maar zijn vader was kort te voren gestorven en vóór alles moest hij er dus aan denken zijne geneeskundige studiën tot een goed eind te brengen. Nog een derde Groningsch student, de vroeg gestorven CREMERS, nam aan dezen studietoelt naar Parijs deel: VAN HASSELT en CREMERS maakten de reis over Zwitserland, KUHLE ging intusschen naar Neuwied, om bij den uit Brazilië teruggekeerden natuuronderzoeker Prins MAXIMILIAAN VON WIED raad in te

winnen voor zijn eigen reis, en dan nog eenige weken bij zijn vader te Hanau te vertoeven.¹ Samen doorleefden zij in Parijs een heerlijken tijd. Zij hadden kamers gehuurd nabij den Jardin des Plantes, en al de uren, die VAN HASSELT van de medicijnen kon uitsparen, werkte hij met KUHLE in het museum. CUVIER, LAMARCK, HUMBOLDT, allen waren even toeschietelijk voor ons vriendenpaar en stelden musea en bibliotheken bereidwillig voor hen open. Ook het herbarium van Javaansche en Timoreesche planten, door LESCHENAULT DE LA TOUR verzameld, werd door hen met zorg bestudeerd. KUHLE, die den geheelen dag aan de natuurhistorische studiën kon geven, ging in de Parijsche verzamelingen stuk voor stuk aandachtig na, vergeleek, determineerde, maakte aantekeningen en schetsen, en kwam beladen uit Parijs terug. In zijne »*Beiträge zur Zoologie*, von Dr. HEINR. KUHLE, mit Abbildungen vom Verfasser gezeichnet, Frankfurt a. M. 1820," een boek, dat kort voor zijn vertrek naar Java in het licht kwam, heeft hij al deze gegevens neergelegd. Het werk, dat aan zijn vader en aan de prof. VAN SWINDEREN en TEMMINCK is opgedragen, is van groote en blijvende waarde. Deze *Beiträge* bevatten nl. eene schoone monographie der aapsoorten, de volledigste van dien tijd, met 111 species (waaronder 6 nieuwe), met eene descriptie van den schedelbouw der apen; voorts nauwkeurige beschrijvingen van vele buideldieren, knaagdieren, schildpadden, ophidiën en sauriërs, almede met de diagnose van vele nieuwe soorten, en aangevuld met de lichaamsmaten van een groot getal objecten, door KUHLE in de verzamelingen te Leiden, Berlijn, Londen en Parijs zelf bestudeerd. Het slothoofdstuk is eene ornithologische bijdrage, over het geslacht *Procellaria*. »Waar vindt men in een kort bestek zóóveel belangrijks bijeen als in dit werk, dat de wetenschap met 33 nieuwe, door KUHLE het eerst als soorten ontdekte, gewervelde dieren verrijkt? Hoe belangrijk is reeds het leven van dezen jongen natuuronderzoeker en wat kan hij nog geven, welke diensten kan de wetenschap nog van hem verwachten, zoo God hem het leven spaart...", lezen wij in de *Letterbode* van 1820 (I. 898).

Bij dien lof moet echter gevoegd worden, dat deze *Beiträge* helaas ook al de sporen dragen van overhaasting, van zekere ziekelijke gejaagd-

¹ Wellicht heeft KUHLE tijdens dat laatste verblijf in zijne vaderstad de biographie van RUMPHIUS geschreven, die door HENSCHEL in zijn *Vita Rumphii* genoemd wordt. (Vgl. Rumphius-Gedenkboek, 1702—1902, bldz. 177.) Prof. VAN SWINDEREN, die een groot Rumphius-vereerder was, zal niet nagelaten hebben KUHLE op te wekken in Hanau onderzoekingen betreffende den »*Plinius Indicus*'' te ondernemen.

heid, welke in al het werk van KÜHL zijn aan te wijzen. Naast de *Beiträge* publiceerde hij vóór zijn vertrek nog eene groote monographie der Papagaaien, in welke 209 soorten, oud en nieuw, werden opgeteld (*Conspectus Psittacorum*, in de Nova Acta der Academia Leopoldina, Dl. XI, p. 1—104.) Voorts werkte hij met TEMMINCK aan eene revisie van den ornithologischen index van LATHAM en bracht daarvoor van Parijs een aantal gegevens mede. Ongetwijfeld zijn er in het kleine museum der »Wetterauische Gesellschaft« te Hanau nu nog wel naturaliën van KÜHL uit dien tijd; ik kon echter zijn mij wél bekend handschrift niet op de etiketten wedervinden, toen ik onlangs die oude verzameling bezocht.

De brave VAN HASSELT had zijn tijd te Parijs niet minder goed besteed. Op eene anatomische dissertatie: *Observationes de metamorphosi quarundam partium Ranae temporariae*, werd hij 13 Mei 1820 te Groningen tot doctor in de medicijnen bevorderd. Toen dat geschiedde, was zijn heimelijk verlangen, zijn boezemvriend naar Java te mogen vergezellen, tot verwezenlijking gekomen.

Gelijk ik in de inleiding schetste, was in die dagen hier en in Indië bij de Nederlandsche Regeering het verlangen levendig, krachtig voort te gaan met de exploratie der koloniën, op de wijze als onder RAFFLES was aangevangen. Prof. REINWARDT had zijne wetenschappelijke missie nagenoeg ten einde gebracht, de Buitenzorgsche plantentuin was gesticht, het verzamelen van zoölogica en het doen van ontdekkings-tochten was in gang en men wilde, nu REINWARDT tot hoogleeraar te Leiden benoemd was, zijn arbeid in Indië bestendigen door de instelling eener natuurkundige commissie: het eerste lid daarvan, KÜHL, was reeds door 's Konings keuze aangewezen; het tweede lid werd VAN HASSELT. Toen de onderhandelingen te Groningen tot een goed resultaat geleid hadden, was op 20 April 1820 Zijner Majesteit's besluit verschenen, waarbij de »Natuurkundige Commissie van Nederlandsch-Indië" werd ingesteld door de benoeming van KÜHL en VAN HASSELT tot natuuronderzoekers van den Nederlandschen Staat. Ik ontleen het bericht van hunne aanstelling aan de »*Algemeene Konst en Letterbode*" van 1820 (II, 387), welke in die dagen het gewone nieuwsblad was voor alle zaken van wetenschap en kunst; tusschen 1820 en 1825 heeft deze bode tal van belangrijke brieven en berichten over de expeditie-KÜHL en VAN HASSELT gebracht:

»De heeren H. KÜHL en J. C. VAN HASSELT werden, nadat de eerste voor rekening van het Gouvernement eene reis naar Londen en Parijs

gedaan had om zich daardoor op de tegenwoordige hoogte der wetenschap in Europa te stellen, door Z. M. benoemd, om de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië te bereizen, met het bepaalde doel om de wetenschappelijke kennis van de voortbrengselen der natuur in die landen uit te breiden. Er werd hun tot hunnen dienst een amanuensis, G. VAN RAALTEN, en een teekenaar, G. L. KEULTJES, toegevoegd en, behalve aan ieder hunner een ruime som ter hunner uitrusting, f 4000 tot het aankopen van werktuigen, tot het doen van waarnemingen, voor het bereiden, bewaren en afbeelden van voorwerpen, enz. Deze reis is bepaald te zullen duren vier à zes jaren. Na een uitlandigheid van ten minste vier jaren zullen de heeren KUHLE en VAN HASSELT, zoo zij overigens met ijver en trouw aan het doel hunner aanstelling hebben beantwoord, aanspraak hebben ieder op het genot gedurende drie jaren van eene jaarlijksche gratificatie van f 1200.—, tenzij zij intusschen op hoogere bezoldiging tot een anderen landsdienst mochten geroepen worden.”

Men ziet het, een besluit, inderdaad koninklijk van bedoeling en van uitvoering. Mochten wij in onze dagen nog eens verheugd worden met eene tweede uitgave er van! Daartoe behoefde men aan Hare Majesteit Onze Geëerbiedigde Koningin slechts de billijke overwegingen voor te slaan als deze: Gelet op den chronischen stilstand der kennis van vele Mijner buitenbezittingen en de volslagen onbekendheid met sommige andere deelen van Mijn uitgestrekt Indisch gebied; gelet op het verband tusschen natuurkennis en welvaart; gelet op den ijver, die andere mogendheden in koloniale richting ontwikkelen; gelet op de verplichtingen, die het bezit van 't schoone Insulinde aan Nederland oplegt....

(Wordt vervolgd.)
